

Kinderen krijgen vóór en na een echtscheiding in Vlaanderen

Martine Corijn¹, Belinda Wijckmans², Jan Van Bavel^{2,3}

¹ Studiedienst van de Vlaamse Regering, ² Vrije Universiteit Brussel, ³ K.U.Leuven

Abstract

Heeft echtscheiding een impact op het aantal kinderen dat mensen krijgen? Als Vlamingen na de ontbinding van hun eerste huwelijk geen kinderen meer zouden krijgen, dan leveren gestrande huwelijken significant minder kinderen op dan huwelijken die standhouden, zo blijkt uit de gegevens van het onderzoek 'Scheiding in Vlaanderen'. Op het moment van de echtscheiding heeft 20% nog geen kinderen. Na de echtscheiding krijgt 20% nog kinderen. Of er (nog) kinderen komen na de echtscheiding hangt samen met de leeftijd bij de scheiding, het relatieleven na de scheiding, het aantal eigen kinderen en kinderen van de nieuwe partner en het opleidingsniveau. Voor de gehuwden uit de jaren 1970 en 1980 geldt dat hun uiteindelijke kindertal niet wordt verhoogd of verlaagd door de ervaring van een echtscheiding.

1 INLEIDING

Sinds een aantal jaren ligt het gemiddelde aantal kinderen per vrouw hoger in Westerse landen waar weinig wordt getrouwd en veel uit de echt wordt gescheiden; tevoren was dit net andersom (Billari & Kohler, 2004; Billari, 2005; Coleman, 2005). In de Scandinavische landen en in Frankrijk waar minder wordt gehuwd, meer ongehuwd wordt samengewoond en meer wordt gescheiden dan in andere Europese landen hebben vrouwen recent gemiddeld genomen meer kinderen. In Zuid-Europese landen waar naar traditie nog veel wordt gehuwd en weinig uit de echt wordt gescheiden, ligt het gemiddelde kindertal lager dan in andere Europese landen.

In 1970 behoorde België binnen Europa tot de groep landen met het laagste echtscheidingscijfer. Sinds een aantal jaren staat België in de wereldtop 3 van landen met het hoogste echtscheidingscijfer (OECD Family Database, 2012). In ons land beëindigen er recent jaarlijks 10 vrouwen per 1.000 gehuwde vrouwen (van 18 tot 79 jaar) hun huwelijk en van de huwelijken gesloten in de jaren 1980 is er minstens al 1 op de 3 ontbonden (Corijn, 2011, 2012a). In vergelijking met andere Europese landen ligt in ons land het gemiddelde aantal kinderen per vrouw niet bijzonder hoog, maar ook niet bijzonder laag (OECD Family Database, 2012). In 2010 bedroeg het totale vruchtbaarheidscijfer 1,87 kinderen en vrouwen geboren in 1965 hebben gemiddeld 1,79 kinderen gekregen.

De samenhang op het niveau van de landen tussen de mate van huwelijksinstabiliteit en het aantal kinderen suggereert dat echtscheiding een motor voor de vruchtbaarheid kan zijn (Coleman; 2005; Thomson et al., 2012; Van Bavel, Janssen, Wijckmans, 2012). Maar leidt in de individuele levensloop van mensen een echtscheidingservaring ook tot een uiteindelijk hoger aantal kinderen? Enerzijds geeft onderzoek telkens weer aan dat het hebben van kinderen de kans op een (echt)scheiding verkleint (Coppola & Di Cesare, 2008; Corijn, 1999; de Graaf & Kalmijn, 2006; Erlangsen & Andersson, 2001; Waite & Lillard, 1991). Anderzijds zijn er twee soorten studies over de impact van een (echt)scheiding op het aantal kinderen. Sinds ruim 10 jaar wordt in een eerste soort studies onderzocht of en hoeveel kinderen er worden geboren na een (echt)scheiding bij nieuwe partners, in een nieuwe samenwoningrelatie

en/of in een stiefgezin (Brown, 2000; Buber & Prskawetz, 2000; Carlson & Furstenberg, 2006; Goldscheider & Sassler, 2006; Guzzo & Furstenberg, 2007a, 2007b; Henz & Thomson, 2005; Holland & Thomson, 2010; Jefferies, Berrington, Diamond, 2000; Kalmijn & Gelissen, 2002, 2007; Lampard & Peggs, 1999; Li, 2006; Logan et al., 2006; Vikat, Thomson, Hoem, 1999; Vikat, Thomson, Prskawetz, 2004; Wijckmans et al., 2011). In een tweede soort studies probeert men meer recent na te gaan of de ervaring van een (echt)scheiding het uiteindelijke aantal kinderen dat men krijgt verhoogt, verlaagt of niet beïnvloedt in vergelijking met de groep die gehuwd blijft. Deze studies geven aan dat veel afhangt van het partnerleven na de (echt)scheiding: als er na de (echt)scheiding nog een nieuwe partner komt dan is het verschil in het uiteindelijke kindertal tussen mensen die al dan niet een (echt)scheiding meemaakten vrij klein (Beau-

Over het onderzoek Scheiding in Vlaanderen (SiV)

SiV-data zijn afkomstig van het onderzoek "Scheiding in Vlaanderen". In dit onderzoek werd via een interview informatie verzameld bij beide partners van eerste huwelijken die afgesloten zijn tussen 1971 en 2008 en intussen al dan niet ontbonden zijn. Ook een kind, een ouder en een eventuele nieuwe partner van deze personen werden indien mogelijk bevestigd. Zij kregen een schriftelijke vragenlijst of websurvey aangeboden. De gegevens zijn verzameld in de periode van september 2009 tot december 2010.

12.110 van alle 26.376 gecontacteerde personen konden bevestigd worden wat een totale respons van 46% oplevert voor deze multi-actorstudie over huwelijk en echtscheiding.

Gedetailleerde informatie over dit onderzoek en deze dataverzameling vindt u op www.scheidinginvlaanderen.be en in het boek: Mortelmans Dimitri, Pasteels Inge, Bracke Piet, Matthijs Koen, Van Bavel Jan, Van Peer Christine (2011) *Scheiding in Vlaanderen*. ISBN 978-90-334-8586-2 - Leuven: Acco, 355 p.

jouan & Solaz, 2008; Meggiolaro & Ongaro, 2010; Van Bavel et al., 2012).

2 ONDERZOEKSVRAGEN

De eerste onderzoeksvraag die we in deze bijdrage beantwoorden is: *Hoeveel kinderen worden er in Vlaanderen in een eerste huwelijk geboren vóór een eventuele echtscheiding?* Worden er globaal genomen vóór de echtscheiding minder, evenveel of zelfs meer kinderen geboren dan bij echtparen die even lang zijn gehuwd en nog samen zijn? De tweede onderzoeksvraag is: *Hoeveel kinderen worden er in Vlaanderen na de ontbinding van een eerste huwelijk geboren?* En wie krijgt na de echtscheiding alsnog één of meerdere kinderen. Het antwoord op de beide voorgaande onderzoeksvragen leidt tot het antwoord op de derde onderzoeksvraag. *Wat is het uiteindelijke kindertal van mannen en vrouwen in Vlaanderen naargelang ze al dan niet een echtscheiding hebben meegemaakt?*

De relevantie van onderzoek naar de samenhang tussen een echtscheiding meemaken enerzijds en nadien nog kinderen krijgen en het uiteindelijke kindertal anderzijds wordt duidelijk door de volgende aspecten van de Vlaamse context. Recent heeft 20% van alle ooit-gehuwden minstens één echtscheiding meegemaakt (Corijn, 2012a). Eén op de 5 echtscheidingen betreft recent niet een eerste maar een volgend huwelijk (ADSEI, 2010). In 2011 hadden ruim 40.000 Vlaamse mannen en evenveel Vlaamse vrouwen al minstens twee echtscheidingen achter de rug (Corijn, 2012a). De helft van de echtscheidingen wordt binnen de eerste 11 à 12 jaar van het huwelijk uitgesproken. Maar dit cijfer verbergt een grote

variatie. Er wordt ten gevolge van de mogelijkheden gecreëerd door wetswijzigingen (Senaeve, 2011) steeds vaker na een kort huwelijk gescheiden. In 1970 vond 12,7% van alle echtscheidingen plaats binnen de 4 jaar na de huwelijksdag; in 2010 is dit gestegen tot 19,2%. Daarnaast wordt ook steeds vaker na een lang huwelijk besloten om uit elkaar te gaan, bijvoorbeeld als de kinderen zijn opgegroeid. In 1970 had 18,7% van de ontbonden huwelijken minstens 20 jaar geduurd; recent is dit opgelopen tot 27,8%.

Een echtscheiding na een kort huwelijk kan betekenen dat de eventuele kinderwens nog on vervuld is. Een echtscheiding na een lang huwelijk kan daarentegen betekenen dat het gewenste kindertal gerealiseerd is en/of dat de biologische mogelijkheden voor (meer) kinderen in een eventuele nieuwe relatie sterk verminderd zijn. In ons land waren in 1970 bij ruim de helft van de echtscheidingen (58%) geen kinderen betrokken (NIS, 1974). Maar dit is enorm veranderd: nu zijn bij 2 op de 3 echtscheidingen wel kinderen betrokken¹ (FOD Justitie, 2011). In vergelijking met andere Europese landen is dit een hoog percentage. In Nederland en Frankrijk ligt dit 10 procentpunten lager (OECD Family Database, 2012). In ons land waren in 2010 bij een echtscheiding gemiddeld genomen 1,3 kinderen betrokken (FOD Justitie, 2011). Terwijl bij 1 op de 3 echtscheidingen geen kinderen betrokken zijn, hebben ouders die uit elkaar gaan gemiddeld genomen 2,0 kinderen (34% had 1 kind; 44% 2 kinderen en 22% meer dan 2 kinderen). Uit-

¹ In het geval van echtscheiding door onderlinge toestemming betreft de registratie meerder- en minderjarige kinderen; in het geval van echtscheiding door onherstelbare ontwrichting gaat het enkel om minderjarige kinderen.

gaande van de idee dat een kinderwens voor twee kinderen nog steeds min of meer een maatschappelijke norm is (Goldstein, Lutz & Testa, 2003; Hageman & Morgan, 2005; Testa & Grilli, 2006) en voor een meerderheid ook een individuele norm is (Van Peer, 2008), kunnen we vermoeden dat velen een onvervulde kinderwens hebben op het moment van hun echtscheiding.

Nieuwe sociale fenomenen, zoals geboortes vóór een eventueel huwelijk of na de beëindiging van een huwelijk, leiden doorgaans pas veel later tot nieuwe officiële statistieken. In 2009² vonden in Vlaanderen 44% van de geboorten buiten een huwelijk plaats, doch via nieuwe statistieken weten we nu ook dat slechts 9% van de geboorten buiten een verbintenis (d.i. zonder samenwonende partner) plaatsvinden (ADSEI, 2009). In 2007 waren van alle geboorten buiten een huwelijk er slechts 8% bij gescheiden moeders en waren van alle geboorten bij moeders die ongehuwd samenwoonden met een partner er slechts 7% bij gescheiden moeders. Anders berekend betekende dit dat in de leeftijdscategorie van 20 tot 44 jaar er per 1.000 gehuwde of herhuwde vrouwen 78 kinderen werden geboren, per 1.000 nooit-gehuwde vrouwen 62 kinderen en per 1.000 gescheiden vrouwen 27 kinderen. Dit vormt een eerste aanduiding dat zelfs recent relatief weinig gescheiden vrouwen – die al dan niet ongehuwd samenwonen met een partner – kinderen krijgen (zie ook Corijn, 2010).

Beleidsmakers willen voor een aantal maatregelen in hun beleidsplannen het aantal en type inwonende kinderen (ten laste) en/of de

gezinssamenstelling verrekenen. Door de toenemende complexe gehuwde en ongehuwde relatiedynamiek van sommige volwassenen kunnen deze kenmerken niet meer eenvoudig worden geschetst. Er zijn immers niet altijd geschikte gegevens voorhanden omtrent diverse types kinderen ('zijn', 'haar', 'hun' kinderen), soorten ouderschap (biologisch of sociaal, voltijds of deeltijds), types nieuw-samengestelde gezinnen en de bijhorende verblijfsregelingen voor de kinderen (en van de ouders). Men is nog steeds aangewezen op survey-gegevens om een zicht te krijgen op de samenstelling en de voortschrijdende dynamiek van nieuw-samengestelde gezinnen (Lodewijckx & Deboosere, 2011; Vanassche, 2011). Moeders kunnen kinderen hebben van verschillende partners; vaders kunnen bij verschillende vrouwen kinderen hebben. Inwonende kinderen in eenzelfde gezin kunnen van verschillende vaders en/of moeders zijn. Kinderen van eenzelfde vader of moeder kunnen in meer dan één gezin verblijven. Co-ouderschapsregelingen maken de grenzen tussen de nieuw-samengestelde gezinnen en de andere gezinnen waarin diezelfde kinderen verblijven nog complexer (Sodermans Vanassche, Matthijs, 2011). De veranderende gezinssamenstelling doorheen de levensloop deed bij Amerikaanse beleidsmakers bijvoorbeeld de discussie ontstaan over het verder betalen van eenzelfde alimentatiebijdrage aan de kinderen uit een vorige relatie als men in een nieuwe relatie ook kinderen krijgt (Meyer et al., 2005). Ook in België worden vragen gesteld bij de rechten en plichten van de stief- of plusouders (Senaeve, 2011). Beleidsmakers die het aantal kinderen en de gezinstypes in hun plannen moeten verrekenen, kunnen zich de vraag stellen of de toegenomen relatiedy-

² Meest recent beschikbare cijfer volgens ADSEI.

namiek van volwassenen uiteindelijk tot meer of minder kinderen per man/vrouw heeft geleid en zal leiden.

3 LITERATUUR EN ONDERZOEKSVRAGEN

In de internationale literatuur rond gezinsvorming en –ontbinding heeft het onderzoek rond het hebben van kinderen na een (echt)scheiding in het voorbije decennium vanuit verschillende invalshoeken zijn intrede gedaan. In 2000 hadden Manning & Smock het reeds over ‘swapping families’ – waarbij vaders hun loyaleiteit verschuiven van hun kinderen die door de scheiding niet meer bij hen wonen naar hun kinderen binnen de relatie na de scheiding die wel bij hen wonen - alsook over ‘serial parenting’ – ouderschap in opeenvolgende gezinnen. Heel wat onderzoek werd verricht over de komst van kinderen in stiefgezinnen; dit zijn gezinnen waarin van bij de start minstens één kind aanwezig is dat niet het biologische kind is van één van beide partners (Thomson et al., 2002; Vikat et al., 1999). Daarnaast werd ook ruimer onderzocht of en in welke mate in tweede of volgende samenwoonrelaties en in tweede huwelijken kinderen werden geboren (Holland & Thomson, 2010; Kalmijn & Gilissen, 2002, 2007). Beets (2008, 2009) heeft het over een ‘tweede nest’. Vanaf 2005 werd in hoofdzakelijk Amerikaans onderzoek de term “multi-partner fertility” gebruikt om te verwijzen naar het krijgen van kinderen bij verschillende partners (Carlson & Furstenberg, 2006; Logan et al., 2006; Guzzo & Furstenberg, 2007a, 2007b; Meyer, Cancian & Cook, 2005). Onderzoek suggereert dat in de VSA ongeveer een kwart van alle vaders en moeders bij verschillende partners kinderen hebben (Logan et al., 2006).

Meer algemeen werden de gevolgen van relatie-instabiliteit op de verdere vruchtbaarheid onderzocht (Brown, 2000; Jefferies et al., 2000; Coppola & Di Cesare, 2008; Holland & Thomson, 2010; Meggiolaro & Ongaro, 2010; Van Bavel et al., 2012; Wineberg, 1990). Op basis van Vlaamse gegevens gebeurde dit reeds door Wijckmans et al. (2011).

Er wordt in de literatuur verondersteld dat kinderen krijgen in een nieuwe relatie afhangt van het aantal kinderen dat in de ontbonden relatie al werd geboren. Ook de nieuwe partner kan kinderen uit een vorige relatie hebben. Bovendien kunnen al die kinderen al dan niet inwonen bij het nieuwe paar. Inwonende kinderen zijn mogelijk meer bepalend voor de verdere gezinsvorming dan niet-inwonende kinderen. Omtrent de impact van dit aantal kinderen komen in de literatuur drie hypothesen aan bod (Buber & Prskawetz, 2000; Kalmijn & Gelissen, 2002; Vikat, Thomson & Prskawetz, 2004):

- volgens de **relatiebevestigingshypothese** is de vruchtbaarheid van gescheiden personen die opnieuw een relatie aangaan onafhankelijk van het aantal kinderen dat ze al hebben uit vorige relaties, omdat ze een nieuwe relatie graag willen bevestigen met een gezamenlijk kind;
- de **ouderschapshypothese** gaat er van uit dat de meeste (gescheiden) mensen de wens hebben om ooit vader/moeder te zijn en daarom wordt verwacht dat vooral mensen zonder kinderen uit een vorige relatie in een nieuwe relatie kinderen zullen krijgen;
- de **broer/zushypothese** stelt dat vooral (gescheiden) personen met één kind uit

een vorige relatie in de nieuwe relatie nog minstens één kind willen vanuit de wens om dat enige kind een halfbroer/zus te geven. Eens er een eerste gemeenschappelijk kind in de nieuwe relatie is, wordt verwacht dat men dat kind door de komst van een tweede gemeenschappelijk kind een volle broer/zus wil geven.

De onderzoeksresultaten omtrent deze hypothesen zijn zeer uiteenlopend, vooreerst omdat ze afkomstig zijn uit verschillende perioden en uit verschillende landen. Bovendien richten sommige studies zich enkel op kinderen krijgen binnen stiefgezinnen (Buber & Prskawetz, 2000; Vikat, Thomson & Prskawetz, 2004); terwijl andere kijken naar alle tweede samenwonenrelaties of alle tweede huwelijken, of naar alle relaties na een eerste huwelijk (Beaujouan, 2010, 2011, 2012; Beaujouan & Solaz, 2008; Meggiolaro & Ongaro, 2010). Uitzonderlijk wordt kinderen krijgen in een eerste en tweede samenwonenrelatie/huwelijk vergeleken (Kalmijn & Gelissen, 2002). Bovendien wordt het aantal kinderen uit de vorige relaties van de betrokken nieuwe partners op uiteenlopende wijze gemeten. In de meeste van de hier vermelde onderzoeken is er enkel informatie over het aantal kinderen van de gescheiden persoon en niet over het aantal kinderen van de nieuwe partner. Doorgaans is er geen informatie over waar (bij het nieuwe paar of niet) en hoeveel van de tijd (voltijds of deeltijds) de kinderen van elke partner wonen.

Onderzoek waarbij ook kinderloze (gescheiden) partners betrokken zijn, toont doorgaans aan dat er geen lineair verband is tussen het aantal kinderen dat men reeds heeft en de kans op een geboorte in de nieuwe relatie (Beaujouan, 2010, 2011, 2012; Beaujouan &

Solaz, 2008; Meggiolaro & Ongaro, 2010). Vooral als er uit een vorige relatie geen kinderen waren (bij minstens één partner), wordt in de nieuwe relatie een kind geboren. Dit ligt in de lijn van de ouderschapshypothese. Onderzoek over de komst van kinderen binnen stiefgezinnen wijst op de unieke waarde van een gemeenschappelijk kind in de nieuwe relatie, conform de relatiebevestigingshypothese (Henz & Thomson, 2005; Thomson, 2004). Volgens sommige studies krijgen gescheidenen vaak 'extra' kinderen (een tweede of zelfs een derde kind) die ze anders niet gekregen zouden hebben (Buber & Prskawetz, 2000; Griffith, Koo & Suchindran, 1985; Jefferies, Berrington & Diamond, 2000; Kalmijn & Gelissen, 2002; Vikat, Thomson & Hoem, 1999; Vikat et al., 2004). Er worden verschillen vastgesteld naargelang de kinderen uit de ontbonden relatie van de man of de vrouw zijn. Maar ook hier zijn de resultaten heel uiteenlopend en verschillen ze van land tot land (Stewart, 2002; Stewart, Manning & Smock, 2003; Thomson, 1997; Thomson et al., 2002).

Naast het aantal kinderen uit de vorige relatie(s), spelen vooral leeftijdsaspecten een rol. Een cruciale factor die de komst van kinderen in een volgende relatie beïnvloedt, is de leeftijd van de partner(s). Vooral de leeftijd van de vrouw is bepalend, de leeftijd van de man heeft een minder grote invloed. Hoe ouder men is op het moment van de scheiding en/of op het moment van de start van de nieuwe relatie, hoe kleiner de kans op een geboorte. Indien men reeds kinderen heeft, hangt de keuze voor een volgend kind soms ook af van de leeftijd van het jongste kind (Beaujouan & Solaz, 2008; Holland & Thomson, 2010; Jefferies et al., 2000). De meeste ouders willen

immers hun kinderen niet te veel spreiden in de tijd.

Aangezien de meeste mensen kinderen wensen binnen de context van een relatie met een partner waarmee men samenwoont, is de kans op een kind na een scheiding zeer sterk afhankelijk van de kans op een nieuwe samenwoningrelatie (Beaujouan, 2011; Beaujouan & Solaz, 2008; Coppola & Di Cesare, 2008; Jefferies et al., 2000; Meggiolaro & Ongaro, 2010). De aard van de ontbonden relatie (getrouwd of ongehuwd, ontbonden door overlijden of door scheiding) lijkt geen rol te spelen in de kans op kinderen nadien (Beaujouan, 2011; Beaujouan & Solaz, 2008). Inzake de aard van de verdere relatievorming wijzen de meeste studies op een hogere vruchtbaarheid binnen een nieuw huwelijk dan binnen een nieuw ongehuwd samenwonen (Coppola & Di Cesare, 2008; Jefferies et al., 2000; Meggiolaro & Ongaro, 2008; Van Bavel et al. 2012). Het verloop van het relatieleven na een scheiding hangt echter eveneens nauw samen met de leeftijd bij de scheiding. Kansen op een nieuwe partnerrelatie en/of een samenwonen met een nieuwe partner nemen af met de leeftijd (Beaujouan, 2012; Meggiolaro & Ongaro, 2008; Poortman, 2007; Skew et al., 2009; Wu & Schimmele, 2005).

De aard van het voorafgaande relatieleven komt ook aan bod in studies over het uiteindelijke aantal kinderen dat mensen krijgen naargelang hun afgelegde relatieparcours. Men spreekt dan over 'verloren kinderen' doordat een scheiding vroegtijdig het gezinsvormingsproces onderbreekt; over 'inhaal-kinderen' door na de scheiding alsnog de gemiste/verloren kinderen te krijgen en over 'extra kinderen' doordat men in de nieuwe relatie

kinderen krijgt die men anders niet had gekregen. Beaujouan en Solaz (2008) berekenden dat er in Frankrijk na de ontbinding van een eerste samenwoningrelatie (ongehuwd of getrouwd) bij mannen gemiddeld nog 0,40 kinderen bijkomen en bij vrouwen nog 0,61 kinderen. Ze stelden vast dat personen die ooit waren gescheiden uiteindelijk gemiddeld 0,1 kind minder hadden dan personen die nooit waren gescheiden. Dit verschil werd vooral veroorzaakt door de mannen en vrouwen die na hun eerste relatie geen tweede relatie meer waren gestart. Meggiolaro en Ongaro (2010) vonden bij Italiaanse vrouwen een verschil inzake het uiteindelijke aantal kinderen naargelang het huwelijk werd ontbonden of niet, maar ook dat verschil hing vooral samen met het aantal jaren dat men tijdens de vruchtbare leeftijd (18-44 jaar) (in de eerste en/of de tweede relatie samen) had samengewoond met een partner.

Uit de sociaal-demografische literatuur weten we dat zowel de kans op een huwelijk als de kans op een echtscheiding, evenals het aantal kinderen dat men krijgt, samenhangen met het opleidingsniveau van de betrokkenen (Andersson et al., 2009; Härkönen & Dronkers, 2006; Ibsen & Stevenson, 2010; Kravdal & Rindfuss, 2008; Lichter & Qian, 2008; Martin, 2006; Perelli-Harris et al., 2009, 2010). Het opleidingsniveau geeft een aanwijzing van zowel de economische middelen die men ter beschikking heeft (om te huwen, uit elkaar te gaan en om (veel) kinderen te krijgen) als van de opvattingen die men heeft over partnerrelaties en over de waarde van kinderen. Maar de rol die het opleidingsniveau speelt in dit alles verschilt van regio tot regio en naargelang de periode. De samenhang tussen het opleidingsniveau en de echtscheidingskans is

bijvoorbeeld heel anders in de VSA (Ibsen & Stevenson, 2010) dan in de Scandinavische landen (Andersson et al., 2009). Bovendien is deze samenhang doorheen de tijd gewijzigd (De Graaf & Kalmijn, 2006; Härkonen & Dronkers, 2006; Martin, 2006). In Vlaanderen werd aanvankelijk vooral uit de echt gescheiden door hoger opgeleiden; sinds de jaren 1990 gebeurt dat vooral door lager opgeleiden (Corijn, 1999, 2012b; Neels, 2006; Pasteels & Neels, 2010). Na een scheiding hebben in Vlaanderen vooral lager opgeleide mannen minder kans om opnieuw een relatie aan te gaan (Pasteels et al., 2012). Hoger opgeleide vrouwen zijn enerzijds vaker kinderloos doch hebben de laatste decennia anderzijds vaker een tweede of een derde kind, waardoor hun uiteindelijke kindertal iets groter is dan dat van lager opgeleide vrouwen (Neels 2006; Neels & De Wachter, 2010). Buitenlandse studies geven aan dat vooral economisch zwakkere en lager opgeleide mannen en vrouwen kinderen hebben bij een tweede partner in Frankrijk (Beaujouan, 2011; Beaujouan & Solaz, 2008) en bij/van verschillende partners in de Verenigde Staten en in Zweden (Carlson & Furstenberg, 2006; Guzzo & Furstenberg, 2007a, 2007b; Manlove et al., 2008, 2011; Lappegård et al., 2008). In Noorwegen wordt multi-partnervruchtbaarheid zowel bij lager opgeleide als bij hoger opgeleide mannen aangetroffen (Lappegård & Rønsen, 2011). Een Italiaanse studie trof geen samenhang aan tussen het opleidingsniveau van de vrouwen en hun vruchtbaarheid na echtscheiding (Meggiolaro & Ongaro, 2010). Deze wisselende samenhang tussen opleidingsniveau, echtscheidingskans en kindertal roept de vraag op of er in Vlaanderen opleidingsverschillen zijn

inzake het krijgen van kinderen vóór en na een echtscheiding.

Andere aspecten uit de voorbije levensloop kunnen ook het kindertal beïnvloeden. Vrouwen die zeer jong huwen zouden meer gezinsgericht zijn en meer kinderen krijgen (De Wachter & Neels, 2011). Van ongehuwd samenwonenden is geweten dat ze anders staan tegenover het huwelijk en het gezin (Corijn, 2004). De ervaring van een ouderlijke scheiding kan de eigen gezinsvorming beïnvloeden (Wagner & Weiss, 2006). Er zijn aanduidingen in de literatuur dat kinderen uit grote gezinnen ook zelf meer kinderen krijgen (Anderton et al., 1997; Murphy & Wang, 2001; Steenhof & Liefbroer, 2008).

4 GEGEVENS EN ANALYSEMETHODE

4.1 GEGEVENS

In het kader van het onderzoek “Scheiding in Vlaanderen” (SiV) werd in de periode van september 2009 tot december 2010 via een interview informatie verzameld onder andere bij partners uit eerste huwelijken (zie Mortelmans et al. 2011 voor meer informatie). Deze eerste huwelijken zijn huwelijken van twee niet eerder gehuwden, die werden gesloten tussen 1971 en 2008 en sindsdien al dan niet ontbonden zijn. De (nog) niet ontbonden huwelijken noemen we de intacte huwelijken; de reeds ontbonden huwelijken noemen we de niet-intacte huwelijken. Deze huwelijken werden disproportioneel naar uitkomst (intact/niet-intact) uit het Rijksregister geselecteerd: de geplande steekproef bestond voor 2/3 uit niet-intacte en voor 1/3 uit intacte huwelijken. Binnen elke uitkomstgroep werden de huwelijken proportioneel naar huwe-

lijksjaar geselecteerd. Aan beide partners van het huwelijk werd gevraagd deel te nemen aan het onderzoek. Er werden allerlei vragen gesteld over het verloop van het eerste huwelijk en over de partnerrelaties na het eerste huwelijk. Bovendien werd informatie verkregen over alle kinderen van de huwelijkspartners die al dan niet in het huishouden woonden of hadden gewoond.

Het SiV-steekproefontwerp bakent de reikwijdte van de resultaten van de analyses op de SiV-data af (Pasteels et al., 2011). Vooreerst betreffen de resultaten enkel eerste huwelijken tussen partners van verschillend geslacht, die op het moment van het huwelijk minimum 18 jaar en maximum 40 jaar waren, van bij hun geboorte de Belgische nationaliteit hadden en op het moment van het huwelijk én van de steekproeftrekking in het Vlaamse Gewest waren gedomicilieerd. Belangrijk voor de onderzoeksvragen in deze bijdrage is dat de partners uit de eerste huwelijken hoogstens één maal gescheiden mochten zijn. Het aantal mensen dat een tweede keer uit de echt scheidt neemt echter toe. Van alle ooit-gehuwden heeft recent in Vlaanderen 2% al een tweede echtscheiding achter de rug (Corijn, 2012a) en recent is 1 op de 5 echtscheidingen in ons land een echtscheiding van een tweede of hogere rang huwelijk (ADSEI, 2010). Door de uitsluiting van tweede en volgende echtscheidingen worden in de SiV-steekproef in de oudere leeftijdsgroep ongeveer 20% van de eerste huwelijken buiten beschouwing gelaten en bij de jongere ongeveer 10% (SVR-berekening op basis van Rijksregisterdata). Het aantal personen dat kinderen krijgt na een tweede echtscheiding zal echter gering zijn gezien mannen bij een tweede echtscheiding gemiddeld 45 jaar zijn en vrouwen 42 jaar

(SVR-berekening op basis van Rijksregisterdata). Meer algemeen moeten we bij gebrek aan geschikte gegevens ook het krijgen van kinderen buiten beeld laten van volwassenen die nooit zijn gehuwd, maar wel ongehuwd hebben samengewoond en uit elkaar gingen en met verschillende partners kinderen hebben gekregen.

We analyseren voor de eerste en derde onderzoeksvraag de gegevens van respondenten uit de intacte én de niet-intacte huwelijken. Voor de eerste vraag beperken we ons tot de gehuwden uit de periode 1971-99. Zij die huwden sinds 2000 zijn nog maar pas aan hun gezinsvorming begonnen en indien ze al scheidden ging het om zeer korte huwelijken. Voor de derde onderzoeksvraag beperken we ons verder tot de gehuwden uit de periode 1971-89. We veronderstellen dat deze gehuwden, zeker de vrouwen, grotendeels hun gezinsvormingsfase achter de rug hebben. Een 18-jarige die huwde in 1989 was 38 jaar oud op het ogenblik van het interview. Voor de tweede onderzoeksvraag analyseren we zowel de gegevens van mannen en vrouwen uit niet-intacte huwelijken uit de periode 1971-2008. Enkele kenmerken van de SiV-respondenten naargelang de uitkomst van hun eerste huwelijk worden weergegeven in tabel 1.

Tabel 1 Timing van het eerste huwelijk en de feitelijke scheiding van de gehuwden in de jaren 1971-99, naar uitkomst van het huwelijk en geslacht

	Intacte huwelijken		Niet-intacte huwelijken	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Kolompercentages				
Gehuwd in				
1971-79	30	29	26	25
1980-89	39	40	41	42
1990-99	31	31	33	33
Gemiddelde leeftijd / duur (in jaren)				
Leeftijd bij aanvang van samenwonen met 1 ^e huwelijkspartner	24,6	23,0	23,9	21,9
Leeftijd bij 1e huwelijk	25,1	23,9	24,4	22,4
Duur van (ongehuwd en/of gehuwd) samenwonen met 1 ^e huwelijkspartner	25,5	25,3	11,9	12,8
Duur van 1e huwelijk	25,1	25,0	12,4	12,2
Leeftijd bij scheiding	--	--	36,9	34,7
Duur sinds scheiding	--	--	12,3	12,4
Leeftijd op moment van onderzoek	50,2	48,3	49,1	47,1
N	674	779	1.982	2.271

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10

Omdat de periode waarin men plant om kinderen te krijgen niet start op de huwelijksdag, maar vaak al eerder, bv. vanaf het moment dat men gaat samenwonen met een partner, geven we in tabel 1 de leeftijden bij beide gebeurtenissen. Voor de gehuwden uit de jaren 1970 en 1980 valt het gaan samenwonen met de partner nog vaak samen met het huwelijk of wordt het snel door een huwelijk gevolgd. Dit ligt anders voor de gehuwden uit de jaren 1990 die vaker eerst ongeveer 2 jaar ongehuwd samenwonen (zie ook Pasteels & Mortelmans, 2011; Pasteels et al., 2012). De verschillen tussen de leeftijden bij het sa-

menwonen en het huwen en tussen de duurtijden terzake zijn dan ook klein.

Respondenten uit niet-intacte huwelijken zijn op jongere leeftijd gehuwd dan deze uit intacte huwelijken. Dit sluit aan bij vaststellingen uit de literatuur: een jongere leeftijd bij het huwelijk vergroot de echtscheidingskans (Corijn, 1999; Corijn, Pasteels, Mortelmans, 2012; de Graaf & Kalmijn, 2006). Doordat respondenten uit niet-intacte huwelijken vaker ook een tijd ongehuwd hebben samengewoond met hun huwelijkspartner, waren ze ook jonger bij de start van hun samenwonen (zie ook

Pasteels et al., 2012). Ook op het tijdstip van het onderzoek zijn partners uit niet-intacte huwelijken gemiddeld genomen iets jonger dan deze uit intacte huwelijken. Huwelijken uit de periode 1971-99 die niet hebben stand gehouden, zijn gemiddeld genomen na 12 jaar huwelijk en 12,3 jaar samenwonen ontbonden. Respondenten uit deze niet-intacte huwelijken zijn gemiddeld (in 2009-10) 12 jaar geleden gescheiden. Huwelijken uit deze periode die nog steeds standhouden, hebben gemiddeld genomen reeds 25 jaar geduurd; die duur varieert uiteraard rechtstreeks met het huwelijksjaar.

We schrijven verder in de tekst vaak “(echt)scheiding” omdat de gegevens beperkt zijn tot ontbindingen van formele eerste huwelijken, maar omdat kinderen kunnen geboren worden na de feitelijke scheiding maar eventueel nog vóór de officiële echtscheiding.

4.2 ANALYSEMETHODE

Verschillen inzake het aantal kinderen naargelang van de uitkomst van het huwelijk toetsen we aan de hand van Poisson regressies; hierbij relateren we het aantal kinderen aan de tijd waarin men in principe kinderen kon krijgen (de risicoperiode). We berekenen het aantal eigen kinderen uit het eerste huwelijk binnen de duur van het eerste huwelijk. Deze periode start vanaf het moment dat men ging samenwonen met de huwelijkspartner (eventueel al vóór het huwelijk) en loopt door tot ofwel de scheiding, ofwel tot wanneer de echtgenote 45 jaar oud werd, ofwel tot het tijdstip van het onderzoek, naargelang wat eerst komt. We berekenen het aantal eigen kinderen na de beëindiging van het eerste huwelijk binnen de duur van de nahuwelijkse periode. Deze peri-

ode start van zodra de echtgenoten niet meer met elkaar samenwonen. Slechts in het uitzonderlijke geval waarin deze datum niet was gekend, gebruiken we de datum van de officiële echtscheiding. Wel werd eerder vastgesteld dat op het moment van het uit elkaar gaan, een vijfde van alle gehuwden reeds een nieuwe partner heeft (Pasteels et al., 2012). De nahuwelijkse periode loopt voor mannen onbeperkt (zonder beperking van leeftijd) door tot op het moment van het onderzoek. Voor vrouwen loopt deze periode door tot ze 45 jaar worden of tot op het moment van het onderzoek, naargelang wat eerst komt. Om verschillen in het uiteindelijke aantal kinderen naargelang de uitkomst van het huwelijk te berekenen, brengen we de tijd in rekening tussen de start van het samenwonen met de eerste huwelijkspartner en het moment van het onderzoek. Voor vrouwen stopt deze periode eventueel eerder, namelijk als ze 45 jaar worden. Verschillen inzake de kans op een eerste kind na de (echt)scheiding berekenen we aan de hand van een logistische regressie op een personen-periode-bestand (voor elke persoon worden per maand zijn kenmerken geregistreerd) (*event history analysis*, zie Wijckmans et al., 2012). In tabel 2 geven we meer kenmerken van de gehuwden die we in de analyses inbrengen om het uiteindelijke kindertal en de kans op een (eerste) kind na de (echt)scheiding te verklaren.

De meeste (echt)scheidingen vonden plaats vóór de 40ste verjaardag van de betrokkenen. Voor de meerderheid onder hen is er na de (echt)scheiding nog tijd voor een verdere gezinsvorming. Minstens 4 op de 5 gescheiden respondenten hebben sinds hun (echt)scheiding een nieuwe partnerrelatie gehad die minstens drie maanden heeft geduurd. De

Tabel 2 Kenmerken van de gehuwden in de jaren 1971-99 naar uitkomst van hun eerste huwelijk en geslacht

	Intacte huwelijken		Niet-intacte huwelijken	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
			Percentage	
Gescheiden vóór leeftijd 40 jaar			65	75
Ooit nieuwe partner			85	80
Ooit samengewoond met partner	--	--	71	62
Hertrouwd			35	30
Huidig samenwonend met partner			61	54
			Percentage	
Opleidingsniveau				
Lager	20	17	26	22
Midden	38	39	42	42
Hoger	42	44	32	36
Ongehuwd samengewoond met 1e huwelijkspartner	18	17	24	24
Ouderlijke echtscheiding	6	7	11	13
			Gemiddeld aantal	
Broers/zussen (totaal)	2,48	2,44	2,41	2,38
Vaste partners na de (echt)scheiding			1,15	1,03
Partners waarmee werd samen- gewoond na de (echt)scheiding	--	--	0,80	0,68
N	674	779	1.982	2.271

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10

meerderheid heeft zelfs opnieuw met een partner samengewoond. Ongeveer 1 op de 3 ooit-gescheiden personen is (al) hertrouwd. Ruim de helft van de ooit-gescheiden respondenten woont op het tijdstip van het onderzoek samen met een partner. Al deze percentages inzake het nahuwelijkse relatieleven liggen iets hoger bij mannen dan bij vrouwen.

Dit is ook weerspiegeld in het gemiddelde aantal vaste partners en partners waarmee werd samengewoond na de (echt)scheiding. Het spreekt voor zich dat de percentages lager zijn voor mensen die nog maar recent gescheiden zijn en dat ze variëren naargelang de leeftijd waarop men gescheiden is (Corijn, 2013).

Inzake het opleidingsniveau herleiden we het opgegeven hoogst behaalde diploma tot drie niveaus: lager en lager secundair niveau (lager opgeleiden); hoger secundair niveau (midden-opgeleiden) en hoger niet-universitair en universitair niveau (hoger opgeleiden). Respondenten uit niet-intacte huwelijken zijn duidelijk iets vaker lager opgeleid dan respondenten uit intacte huwelijken. Vooral voor de gehuwden sinds de jaren 1990 geldt dat hoger opgeleiden een lagere echtscheidingskans hebben dan de anderen (Corijn, 2012b).

Inzake de voorbije levensloop hebben partners uit niet-intacte huwelijken vaker ongehuwd samengewoond en vaker een ouderlijke echtscheiding meegemaakt dan partners uit intacte huwelijken (zie ook Corijn et al., 2012). Het gemiddelde totale aantal broers en zussen van de respondenten ligt hoog omdat het ook de half- en stiefbroers/zussen omvat. Voor de oudere huwelijkscohorten gaat het wellicht veeleer om gehuwden uit iets grotere gezinnen; voor de jongere huwelijkscohorten eerder om gehuwden met ook half- en stiefbroers/zussen.

5 RESULTATEN

5.1 HET AANTAL KINDEREN VÓÓR DE ECHTSCHIEDING

Stel dat er na een echtscheiding geen kinderen meer worden geboren, worden er dan in huwelijken die niet standhouden minder, meer of even veel kinderen geboren dan in huwelijken die wel standhouden? Om deze vraag adequaat te beantwoorden vergelijken we het gemiddelde aantal eigen kinderen van mannen en vrouwen uit intacte en niet-intacte huwelijken binnen eenzelfde samenwoontijd

(met de eerste huwelijkspartner) (Tabel 3). We onderscheiden de gehuwden uit de jaren 1970, 1980 en 1990. Naarmate meer recent werd gehuwd, verkleint het aantal respondenten met een bepaalde duur van samenwonen omdat deze duur nog niet werd bereikt en/of omdat niet-intacte huwelijken op die duur al waren ontbonden. We geven de aantallen apart voor mannen en voor vrouwen³.

Van alle gehuwden uit de periode 1971-99 die reeds gescheiden zijn, deed 12% dit binnen de 5 jaar na het gaan samenwonen. Het aandeel gehuwden dat binnen de 5 jaar samenwonen reeds uit elkaar was, steeg van 6% voor de gehuwden uit 1971-80 naar 20% voor de gehuwden uit 1990-99. De toename in Vlaanderen van korte huwelijken/snelle echtscheidingen (zie ook Corijn, 2012a), houdt in dat een gezinsvormingsproces steeds vaker wordt onderbroken of zelfs niet wordt opgestart.

Als men 3 jaar heeft samengewoond met de eerste huwelijkspartner⁴, dan zijn er (nog) geen verschillen in het aantal kinderen geboren in de huwelijken die wel of niet zullen standhouden, behalve bij de gehuwden van de jaren 1990. Voor deze laatste geldt duidelijk dat zij die nadien uit elkaar zullen gaan, minder kinderen hebben gekregen in die 3 eerste jaren van het samenwonen dan zij die nog steeds samen zijn. Als men echter minstens 5 jaar heeft samengewoond dan zijn er in de huwelijken die zullen standhouden al duidelijk

³ De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn te wijten aan het feit dat slechts voor 1 op de 4 huwelijken zowel de man als de vrouw aan het onderzoek heeft deelgenomen; de gegevens van de mannen en de vrouwen betreffen dus grotendeels andere eerste huwelijken.

⁴ En de niet-intacte huwelijken dus pas na die 3 jaar zullen worden ontbonden.

Tabel 3 Gemiddeld aantal kinderen geboren binnen een bepaalde duur van samenwonen, naar uitkomst van het eerste huwelijk, periode waarin werd gehuwd en geslacht

Gehuwd in	Intacte huwelijken						Niet-intacte huwelijken					
	1971-79		1980-89		1990-99		1971-79		1980-89		1990-99	
Geslacht	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V
<i>Binnen de 3 jaar</i>												
\bar{X}	0,69	0,69	0,51	0,53	0,46	0,52	0,64	0,69	0,55	0,55	0,40	0,43
N	203	222	264	315	207	242	495	547	771	917	596	651
<i>Binnen de 5 jaar</i>												
\bar{X}	1,17	1,30	1,06	1,09	0,97	1,04	1,02	1,15	1,03	1,01	0,84	0,90
N	203	222	264	315	207	242	474	252	727	864	525	572
<i>Binnen de 10 jaar</i>												
\bar{X}	1,77	1,73	1,79	1,76	1,70	1,82	1,65	1,78	1,76	1,75	1,52	1,64
N	203	222	264	315	207	242	388	436	567	673	279	299
<i>Binnen de 15 jaar</i>												
\bar{X}	1,88	1,86	1,96	1,91	1,92	1,91	1,79	1,92	1,99	2,00	--	--
N	203	222	264	315	118	141	295	323	373	423	68	73
<i>Binnen de gerealiseerde duur</i>												
\bar{X}	1,92	1,89	2,00	1,95	1,94	2,02	1,61	1,70	1,62	1,64	1,24	1,31
% kinderloos	9,8	12,1	7,6	8,2	11,1	7,8	20,9	16,5	20,2	17,3	29,7	26,3
N	203	222	264	315	207	242	516	571	861	963	650	737

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10

¹ Gemiddelden uit niet-intacte huwelijken die significant verschillend zijn van deze uit intacte huwelijken uit dezelfde huwelijksperiode en met dezelfde huwelijksduur zijn in vet aangeduid.

meer kinderen geboren dan in de huwelijken die niet zullen standhouden. Dit verschil geldt opnieuw vooral voor de gehuwden van de jaren 1990. Als men 10 jaar of langer heeft samengewoond, dan zijn er geen verschillen meer inzake het kindertal tussen die huwelijken die zullen standhouden en deze die na 10 jaar of meer samenwonen toch nog zullen stranden, behalve opnieuw bij de gehuwden van de jaren 1990. Ook al hebben deze laatsten al 10 jaar samengewoond, dan nog hebben deze die nadien uit elkaar zullen gaan significant minder kinderen gekregen dan deze die samen zullen blijven. Een mogelijke

interpretatie is dat (enkel) voor deze gehuwden uit de jaren 1990 het huwelijk een andere betekenis heeft gekregen en dat een geringere kwaliteit van de huwelijksrelatie - die uiteindelijk tot een scheiding zal leiden - het krijgen van kinderen tijdens de huwelijksjaren al heeft afgeremd. Een andere interpretatie is dat voor hen geldt dat een mogelijk onvervulde kinderwens van één of beide partners het huwelijk heeft ondergraven.

Tabel 4 Gemiddeld aantal kinderen geboren binnen de gerealiseerde duur van samenwonen en samenhang met het opleidingsniveau, naar uitkomst van het eerste huwelijk, periode waarin werd gehuwd en geslacht

Gehuwd in	Intacte huwelijken						Niet-intacte huwelijken					
	1971-79		1980-89		1990-99		1971-79		1980-89		1990-99	
Geslacht	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V
<i>Opleiding¹</i>												
Lager	-0,07	0,08	0,07	0,06	0,01	0,06	0,02	0,16	0,23	0,00	0,12	0,15
Hoger	0,23	0,27	0,06	0,18	0,19	0,16	0,32	0,14	0,18	0,07	0,08	0,06
Gehuwd in	1971-99											
	Mannen			Vrouwen			Mannen			Vrouwen		
\bar{X}	1,96			1,97			1,49			1,54		
% kinderloos	9,30			9,20			23,50			20,00		
\bar{X} Lager	1,77			1,77			1,40			1,54		
\bar{X} Midden	1,87			1,85			1,43			1,49		
\bar{X} Hoger	2,11			2,12			1,66			1,61		
<i>Opleiding¹</i>												
Lager	-0,11			-0,14			0,10 *			-0,08		
Hoger	0,16 *			0,23 ***			0,19 ***			0,09*		
N	674			778			1.982			2.271		

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10

¹ Effect van het opleidingsniveau met middelmatig opgeleiden als referentiecategorie op basis van een Poisson regressie. Gemiddelden uit niet-intacte huwelijken die significant verschillend zijn van deze uit intacte huwelijken uit dezelfde huwelijksperiode en met dezelfde huwelijksduur zijn in vet aangeduid en *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Het verschil in het gemiddeld aantal kinderen geboren binnen de gerealiseerde samenwoontijd is het grootst voor de gehuwden uit de jaren 1990: respectievelijk 1,94 en 2,02 kinderen bij mannen en vrouwen die nog gehuwd zijn versus respectievelijk 1,24 en 1,31 kinderen bij mannen en vrouwen die hun huwelijk hebben ontbonden. Het is ook duidelijk dat, bij gelijke duur, het aandeel kinderloze huwelijken groter is bij de niet-intacte huwelijken dan bij de intacte huwelijken. In bijna 1 op de 10 intacte huwelijken zijn er (nog) geen kinderen. Dit aandeel is dubbel zo hoog bij de

niet-intacte huwelijken; waar 1 op de 4 à 5 huwelijken is beëindigd zonder kinderen. Dit bevestigt de stelling dat kinderen een stabiliserende factor zijn in het huwelijk en/of dat in stabiele huwelijken vaker kinderen worden geboren.

Globaal genomen geldt voor de gehuwden uit de periode 1971-99 dat binnen de (reeds) gerealiseerde duur van hun samenwonen er in de huwelijken die worden ontbonden statistisch significant minder kinderen zijn geboren (1,5 kinderen) dan in huwelijken die intact

bleven (1,9 kinderen) (Tabel 4). Dit sluit aan bij de bevindingen van Meggiolaro en Ongaro (2010) voor Italië en van Solaz en Beaujouan (2008) voor Frankrijk.

Voor alle huwelijkscohorten geldt – zowel voor mannen als voor vrouwen, zowel voor intacte als voor niet-intacte huwelijken – dat *hoger opgeleiden* gemiddeld genomen meer kinderen krijgen in hun eerste huwelijk dan de anderen. Hoger opgeleide mannen en vrouwen hebben uit hun intact huwelijk gemiddeld respectievelijk 2,11 en 2,12 kinderen; hoger opgeleide mannen en vrouwen hebben uit hun niet-intact huwelijk gemiddeld respectievelijk 1,66 en 1,61 kinderen. Dat lager opge-

leide mannen uit niet-intacte huwelijken meer kinderen hebben bij hun (echt)scheiding dan midden opgeleide mannen komt vooral door de lager opgeleide mannen gehuwd in de jaren 1980; voor de mannen die eerder of later zijn gehuwd geldt deze samenhang niet. De samenhang tussen het aantal kinderen (binnen de gerealiseerde samenwoontijd) en het opleidingsniveau is met de tijd verzwakt. Enkel bij de gehuwden van de jaren 1970 hadden hoger opgeleiden meer kinderen, zowel in hun intact huwelijk als bij de ontbinding van hun huwelijk.

Aan de hand van een Poisson regressie gaan we na of dit gemiddelde kindertal binnen de

Tabel 5 Factoren die samenhangen met het aantal kinderen in het eerste huwelijk, bij gehuwden uit de periode 1971-99, naar uitkomst van het huwelijk en geslacht (parameterschattingen van een Poisson regressie)

	Intacte huwelijken		Niet-intacte huwelijken	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
<i>Leeftijd vrouw</i> bij aanvang van samenwonen met echtgenoot	0,02 *	0,03 *	0,00	0,03 ***
<i>Opleidingsniveau</i> (ref.=midden)				
Lager opgeleid	-0,06	-0,07	0,13 *	-0,03
Hoger opgeleid	0,14 *	0,19 **	0,16 ***	0,09 *
<i>Levensloopkenmerken</i>				
Totaal aantal broers/zussen	0,02	0,05 **	0,04 ***	0,04 ***
Ouderlijke echtscheiding (ref.=niet)	-0,05	0,04	0,06	0,12 *
Ongehuwd samengewoond met echtgeno(o)t(e) (ref.= niet)	-0,01	-0,02	-0,12 *	-0,01
N	663	778	1.927	2.259

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, gecontroleerd voor periode waarin werd gehuwd en voor huidige leeftijd *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

gerealiseerde samenwoontijd in het eerste huwelijk samenhangt met andere factoren dan het opleidingsniveau (Tabel 5).

Ook nadat andere kenmerken in rekening gebracht zijn, blijft overeind dat hoger opgeleide mannen en vrouwen gemiddeld meer kinderen krijgen dan de anderen. Na controle voor opleidingsverschillen geldt dat hoe ouder de vrouw is bij de start van het samenwonen met haar echtgenoot, hoe meer kinderen ze krijgt binnen het eerste huwelijk. Er geldt doorgaans ook dat men meer kinderen krijgt als men zelf uit een groter gezin komt. Een ervaring met een periode van ongehuwd samenwonen met de huwelijkspartner beïnvloedt enkel bij mannen uit niet-intacte huwelijken op negatieve wijze het aantal kinderen dat ze krijgen binnen hun eerste huwelijk. Een ervaring met een ouderlijke scheiding beïnvloedt enkel bij vrouwen uit niet-intacte huwelijken op positieve wijze het aantal kinderen uit het eerste huwelijk. Deze twee kenmerken spelen geen rol in het kindertal van intacte huwelijken.

5.2 KINDEREN NA EEN ECHTSCHEIDING

Hoger zagen we dat men bij de ontbinding van het eerste huwelijk gemiddeld ongeveer 35 jaar is en dat ruim 1 op de 5 gescheidenen op dat ogenblik geen kinderen heeft. Na een (echt)scheiding krijgen mannen gemiddeld nog 0,36 kinderen en 23% van hen krijgt nog minstens één kind. Bij vrouwen gaat het om respectievelijk 0,29 kinderen en 20% (Tabel 6). Over de opeenvolgende huwelijkscohorten nemen deze aantallen en percentages toe. Van de gehuwden uit de jaren 1990 heeft bijna 1 op de 3 na de (echt)scheiding nog minstens één kind gekregen. Binnen de groep die

nog kinderen krijgt, kwamen er (tot nu toe) gemiddeld nog 1,5 kinderen bij. Als er na de (echt)scheiding nog kinderen kwamen, dan was dit (tot nu toe) bij ruim de helft van de gescheidenen nog 1 kind. Over de huwelijkscohorten heen neemt het gemiddelde aantal kinderen dat men na de (echt)scheiding krijgt toe. Zeker bij vrouwen stijgt dit gemiddelde aantal; we zien bij hen ook een afname van het percentage dat het bij één kind houdt. Belicht naargelang de periode waarin men is gescheiden, neemt het gemiddelde aantal kinderen dat men krijgt na de (echt)scheiding af en hebben er meer nog maar 1 kind naarmate ze recenter gescheiden zijn. Dit komt uiteraard doordat de recent gescheidenen nog niet (voldoende) de tijd hebben gehad om de gezinsvorming eventueel verder te zetten.

Het aantal kinderen op het moment van de (echt)scheiding speelt volgens de hierboven vermelde hypothesen een rol in de kans op kinderen na de (echt)scheiding. In een volgende analyse analyseren we de kans op en de timing van de geboorte van een eerste kind na de (echt)scheiding (zie ook Wijckmans et al., 2012). In tabel 6 zagen we immers dat meer dan de helft van de groep met kinderen na de (echt)scheiding slechts 1 kind kreeg. In een eerste analyse (Tabel 7 model 1) brengen we de timing van het verloop van het volledige relatieleven na het uit elkaar gaan in rekening. We houden rekening met of en wanneer er na de (echt)scheiding een nieuwe relatie werd aangegaan en eventueel beëindigd, of en wanneer er werd samengewoond met een nieuwe partner en dit samenwonen eventueel werd beëindigd, of en wanneer er werd hertrouwd (zie Tabel 1 voor de percentages).

Tabel 6 Kinderen krijgen na de ontbinding van het eerste huwelijk, naargelang de periode waarin werd gehuwd en waarin werd gescheiden, en naar geslacht

Geslacht	M	V	M	V	M	V	M	V
Gehuwd in	1971-79		1980-89		1990-99		1971-99	
<i>Alle gescheidenen</i>								
Gemiddeld aantal kinderen	0,25	0,12	0,34	0,24	0,45	0,49	0,36	0,29
% met kinderen	16	10	21	16	30	32	23	20
<i>Gescheidenen met kinderen van na de scheiding</i>								
Gemiddeld aantal kinderen	1,54	1,24	1,63	1,49	1,51	1,56	1,56	1,49
% met 1 kind na de scheiding	58	75	51	63	58	55	55	60
<i>N</i>	516	571	813	962	649	736	1.978	2.269
Gescheiden in	1971-89		1990-99		2000-08		1971-2008	
<i>Alle gescheidenen</i>								
Gemiddeld aantal kinderen	0,59	0,44	0,46	0,42	0,21	0,13	0,36	0,29
% met kinderen	34	28	28	27	15	11	23	20
<i>Gescheidenen met kinderen van na de scheiding</i>								
Gemiddeld aantal kinderen	1,74	1,61	1,60	1,56	1,38	1,26	1,56	1,49
% met 1 kind na de scheiding	48	53	52	57	65	74	55	60
<i>N</i>	289	330	731	892	950	1.034	1.978	2.269

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10

Kenmerken van het ontbonden huwelijk spelen een rol in de kans op het krijgen van een eerste kind na de (echt)scheiding. Meer recent gehuwden die scheidden hebben meer kans op een eerste kind na de (echt)scheiding dan de anderen (zie ook Tabel 6). Eens men bij de (echt)scheiding de 30 jaar (bij vrouwen) of de 35 jaar (bij mannen) voorbij is, daalt de kans op een kind sterk. Wie na de (echt)scheiding samenwoont met een nieuwe partner heeft een grotere kans op een kind dan wie niet samenwoont en/of geen partner heeft.

Wie bovendien hertrouwd is, heeft een nog grotere kans op een kind. In model 1 brengen we afzonderlijk de kinderen van de respondent (R) en van de eventuele nieuwe partner (P) in. Enkel mannen die zelf reeds twee of meer kinderen had ten tijde van de scheiding, hebben nadien minder kans om alsnog een kind te krijgen.

Tabel 7 Factoren die al dan niet een invloed hebben op de kans op de geboorte van een eerste kind na de beëindiging van het eerste huwelijk, naar geslacht (parameterschattingen van een logistische regressie op een personen-periode-bestand)

	Model 1		Model 2	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
<i>Huwelijkskenmerken</i>				
Huwelijkscohort (ref.=1971-75)				
1976-80	0,343	0,448	0,367	0,452
1981-85	0,405	0,801 **	0,507	0,836 **
1986-90	0,724 **	1,015 **	0,838 **	1,075 ***
1991-95	0,885 **	1,145 **	1,058 ***	1,209 **
1996-2000	1,180 **	1,277 **	1,361 ***	1,358 **
2001-08	1,161 *	1,626 **	1,453 **	1,725 ***
Jaar van scheiding	-0,014	-0,022	-0,024	-0,026
Duur sinds scheiding	0,000	0,003	0,000	0,003
Duur ² sinds scheiding	0,000 ***	0,000 ***	0,000 ***	0,000 ***
<i>Leeftijd bij scheiding (ref.=<25 jaar)</i>				
26-30 jaar	-0,192	-0,268	-0,209	-0,277 *
31-35 jaar	-0,404	-1,157 ***	-0,396	-1,185 ***
36-40 jaar	-0,806 ***	-2,277 ***	-0,796***	-2,287 ***
Ouder dan 40 jaar	-1,199 ***	-4,085 ***	-1,164 ***	-4,070 ***
<i>Nahuwelijks relatieleven</i>				
Een vaste partner (0/1)	0,497 *	0,000	0,429 *	0,029
Ongehuwd samenwonen (0/1)	1,452 ***	1,571 ***	1,537 ***	1,547 ***
Gehuwd samenwonen (0/1)	1,036 ***	0,926 ***	1,072 ***	0,919 ***
<i>Aantal kinderen bij scheiding (ref.=geen kind)</i>				
1 kind	-0,042	-0,055		
2 of meer kinderen	-0,263 *	-0,213		
<i>Kinderen van nieuwe partner (ref.=partner geen kinderen of geen partner)</i>				
Wel kinderen en inwonend	-0,847 ***	-0,879 ***		
Wel kinderen doch niet inwonend	-1,955 ***	-0,584 ***		
<i>Kinderen bij R en nieuwe P° (ref.=beide kinderen)</i>				
R wel - nieuwe partner niet°			1,333 ***	0,738 ***
Nieuwe partner wel - R niet°			0,810 ***	0,148
Beiden geen kinderen			1,218 ***	0,831 ***
R wel kinderen – geen nieuwe P°			0,751 ***	0,682 ***
R geen kinderen – geen nieuwe P°			1,015 ***	0,827 ***
<i>Opleidingsniveau (ref.=midden)</i>				
Lager opgeleid	-0,014	0,025	-0,016	0,035
Hoger opgeleid	0,009	0,206 *	-0,001	0,205 *
N respondenten	2.041	2.336	2.041	2.336
N 1 ^e geboorten na de scheiding	540	531	540	531

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10

R=gescheiden respondent ; P=partner

*p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Andere verschillen naargelang het aantal kinderen ten tijde van de eigen scheiding komen niet naar voor. Indien de nieuwe partner reeds kinderen had, dan daalt de kans op een kind sterk. Bij vrouwen geldt dat dit effect zelfs groter is als minstens één van die kinderen van de nieuwe partner ook komt inwonen. Bij mannen geldt dat dit effect nog sterker is als de nieuwe vrouw wel een kind/kinderen heeft, maar dat/die niet meebrengt naar het nieuwe gezin. We vermoeden dat dit laatste om zeer uitzonderlijke situaties gaat. Hoger opgeleide vrouwen hebben een significante grotere kans op een eerste kind na hun scheiding dan de andere vrouwen.

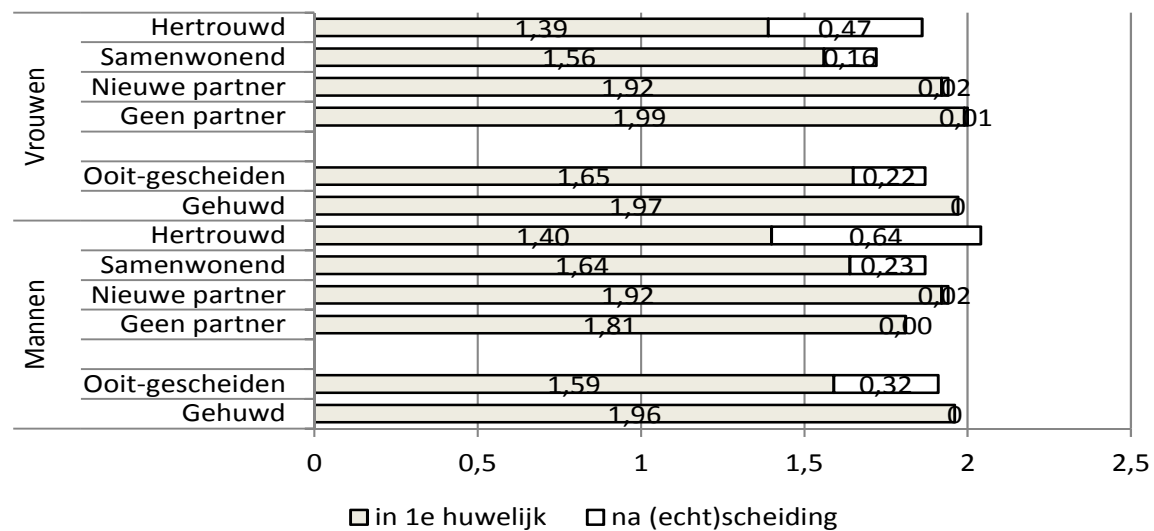
In model 2 combineren we het al dan niet hebben van kinderen bij de gescheiden respondent met het al dan niet hebben van kinderen bij de nieuwe partner. Als minstens één van de partners nog geen kinderen heeft, dan is de kans op een eerste kind na de (echt)scheiding significant groter bij vaders en moeders die na een (echt)scheiding gaan samenwonen met een nieuwe partner die ook kinderen heeft. Dit is een aanduiding dat wie nog geen vader/moeder was, na de (echt)scheiding vader/moeder wil worden of de nieuwe kinderloze partner vader/moeder laat worden. Hierop is echter één uitzondering: vrouwen die geen kinderen hebben uit hun verbroken huwelijk en gaan samenwonen met een man die wel kinderen heeft, hebben in vergelijking met partners die beiden kinderen hebben geen grotere kans op een eigen kind. Het lijkt dus alsof er twee soorten kinderloze vrouwen bestaan: deze die zeker zelf een kind willen (bij een kinderloze man of bij een vader) en deze die zelf geen kind willen (maar wel een partner met kinderen nemen). Ook andere onderzoekers (Jefferies et al.,

2000) wezen op twee types (gescheiden) kinderloze vrouwen.

5.3 UITEINDELIJKE AANTAL KINDEREN VOOR DE GEHUWDE UIT DE JAREN 1970-80

Tot slot berekenen we hoeveel kinderen gehuwden uit de jaren 1970 en 1980 uiteindelijk hebben gekregen (Figuur 1). We veronderstellen dat de meeste gehuwden (en vooral vrouwen) 20 jaar na hun eerste huwelijk hun uiteindelijke kinderaantal hebben bereikt. We merken op dat er in Vlaanderen binnen deze huwelijkscohorten nog niet zo vaak werd uit de echt gescheiden: binnen de 20 jaar huwelijk was 17% van de gehuwden uit de jaren 1970 en 25% van de gehuwden uit de jaren 1980 gescheiden. Voor de latere huwelijkscohorten zal dit percentage 20 jaar na huwelijksdatum veel hoger liggen (Corijn, 2012a). Uit de SiV-data blijkt dat mannen en vrouwen die huwden in 1971-89 en die bij elkaar zijn gebleven, gemiddeld genomen respectievelijk 1,96 en 1,97 kinderen hebben gekregen. Gehuwden uit deze periode die na verloop van tijd uit elkaar zijn gegaan, hebben in hun eerste huwelijk gemiddeld genomen 1,59 (mannen) en 1,65 (vrouwen) kinderen gekregen. Door de geboorten na de (echt)scheiding (respectievelijk 0,32 en 0,22 kinderen) bereiken ze uiteindelijk een gemiddeld kindertal van 1,91 (mannen) en 1,87 (vrouwen) kinderen. Hierdoor verschilt voor deze huwelijkscohorten het uiteindelijke aantal kinderen bij gehuwden en ooit-gescheidenen niet statistisch significant van elkaar.

Figuur 1 Gemiddeld uiteindelijk aantal kinderen van partners uit eerste huwelijken uit 1971-89, naar uitkomst van het huwelijk en van partners uit niet-intacte huwelijken naar aard van het relatieleven na de (echt)scheiding, naar geslacht

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10

Binnen de ooit-gescheidenen uit deze huwelijkscohorten kunnen we nagaan of de aard van hun relatieleven na de (echt)scheiding een verschil maakt inzake hun uiteindelijke aantal kinderen. We stellen vast dat dit voor gescheiden mannen niet het geval is. Gescheiden mannen die nadien geen relatie of geen samenwoningrelatie meer kregen, hadden bij hun scheiding reeds veel kinderen (respectievelijk 1,81 en 1,92). Gescheiden mannen die nadien nog wel een (ongehuwde of gehuwde) samenwoningrelatie kregen, hadden bij hun scheiding minder kinderen (respectievelijk 1,61 en 1,48); zij krijgen na hun scheiding nog kinderen en bereiken op deze wijze een gemiddelde van ongeveer 2 kinderen. Voor gescheiden vrouwen is er wel een verschil naar gelang hun nahuwelijks relatieleven. Gescheiden vrouwen die nadien geen relatie of geen samenwoningrelatie meer kregen, hadden bij

hun (echt)scheiding reeds veel kinderen (respectievelijk 1,99 en 1,92). Gescheiden vrouwen die nadien nog wel een samenwoningrelatie kregen, hadden bij hun (echt)scheiding minder kinderen (respectievelijk 1,56 en 1,39). Zij die nadien herhuwden kregen nog 0,47 kinderen waardoor ze uiteindelijk bijna evenveel kinderen (1,86) kregen als de gescheiden vrouwen die niet meer gingen samenwonen. De gescheiden vrouwen die nadien ongehuwd gingen samenwonen kregen na hun scheiding nog gemiddeld 0,16 kinderen waardoor ze uiteindelijk 1,72 kinderen krijgen; dit is significant lager dan het gemiddelde van vrouwen die na hun scheiding niet meer met een partner gingen samenwonen. De factoren die samenhangen met het uiteindelijke aantal kinderen voor gehuwden in Vlaanderen uit 1971-89 staan in Tabel 8.

Tabel 8 Gemiddeld uiteindelijk aantal kinderen en factoren die er mee samenhangen bij gehuwden uit 1971-89 naar uitkomst van het eerste huwelijk en geslacht (parameterschattingen van Poisson regressies)

	Intacte huwelijken		Niet-intacte huwelijken	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
\bar{X}	1,96	1,92	1,93	1,86
<i>Huwelijkskenmerken</i>				
Leeftijd vrouw bij start samenwonen met huwelijkspartner	0,02	0,01	-0,02 **	0,01
Leeftijd bij scheiding (ref.=<40 jaar 40 jaar of ouder)	--	--	0,13 ***	0,14 **
<i>Kenmerken respondent</i>				
Opleidingsniveau (ref.=midden)				
Lager opgeleid	-0,11	-0,09	-0,10 *	-0,08
Hoger opgeleid	0,11	0,19 **	0,15 **	0,12 **
Relatieleven na de scheiding (ref.=hertrouwd)				
Ooit een inwonende partner	--	--	-0,09	-0,11 *
Ooit een niet-inwonende relatie (Nog) geen nieuwe relatie			-0,09	-0,00
			-0,16 *	0,02
<i>Levensloopkenmerken</i>				
Totale aantal broers/zussen	0,02	0,05 *	0,04 **	0,04 **
Ongehuwd samengewoond vóór het huwelijk (ref.=niet)	-0,02	0,03	-0,07	0,03
Ouderlijke echtscheiding (ref.=niet)	-0,02	0,04	0,02	0,06
N	461	537	1.324	1.528

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, gecontroleerd voor huwelijkscohort

*p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Enkel bij mannen uit niet-intacte huwelijken uit de jaren 1970 en 1980 geldt dat een jongere leeftijd van hun vrouw bij het gaan samenwonen - dit is doorgaans op het moment van hun eerste huwelijk - uiteindelijk tot meer kinderen leidt (zie ook Neels, 2006). Een latere leeftijd bij de (echt)scheiding verhoogt ook het

uiteindelijke aantal kinderen, omdat er binnen het eerste huwelijk meer/voldoende tijd was om het aantal kinderen te krijgen dat men wenste. Bij deze gehuwden uit de jaren 1970 en 1980 is er een duidelijke samenhang tussen het uiteindelijke aantal kinderen en het opleidingsniveau. Hoger opgeleiden hebben uitein-

delijk meer kinderen dan de anderen. Dit geldt zowel voor vrouwen uit intacte huwelijken als voor mannen en vrouwen uit niet-intacte huwelijken. Bij mannen in intacte huwelijken is het verschil met de middelmatig opgeleiden niet statistisch significant. Lager opgeleiden hebben uiteindelijk minder kinderen dan middelmatig opgeleiden maar dit verschil is enkel statistisch significant voor de ooit-gescheiden mannen.

Bij de ooit-gescheidenen in Vlaanderen spelen ook elementen uit het relatieleven na de (echt)scheiding een rol en wel op een andere wijze bij mannen dan bij vrouwen. Enkel als gescheiden mannen na de ontbinding van hun eerste huwelijk nooit meer een partnerrelatie hebben gehad, krijgen ze uiteindelijk minder kinderen dan de andere gescheiden mannen; zij krijgen uiteindelijk gemiddeld 1,81 kinderen (zie Figuur 1). Enkel als gescheiden vrouwen na hun (echt)scheiding wel opnieuw zijn gaan samenwonen, doch niet zijn hertrouwd, krijgen ze uiteindelijk gemiddeld minder kinderen dan de andere vrouwen. In Figuur 1 zagen we dat deze vrouwen met relatief weinig kinderen uit hun eerste huwelijk kwamen (1,56) en dat ze die 'verloren kinderen' na hun (echt)scheiding niet hebben ingehaald (+0,16=1,72). Gescheiden vrouwen die hertrouwd hebben die 'verloren kinderen' wel ingehaald (1,39+0,47=1,86).

Voor 3 van de 4 groepen hangt het uiteindelijke kindertal positief samen met het totale aantal broers en zussen dat men heeft.

6 DISCUSSIE EN BESLUIT

Studies over het aantal kinderen na de ontbinding van een eerste relatie of huwelijk,

over kinderen krijgen in stiefgezinnen en over het uiteindelijke kindertal belichten steeds weer het belang van drie aspecten: de leeftijd bij de verbreking van de eerste relatie/het eerste huwelijk, het aantal kinderen bij de (echt)scheiding en het verdere verloop van het relatieleven na de eerdere ontbinding. Daarenboven hangen deze drie aspecten onderling samen. Met de SIV-data illustreerden we de impact van een echtscheiding op de gezinsvorming in Vlaanderen. Zo had 20% van de gehuwden uit de jaren 1971-89 nog geen kinderen op het moment van de ontbinding van hun eerste huwelijk. Na de (echt)scheiding kreeg 20% nog wel kinderen. Van diegenen die zonder kinderen uit hun eerste huwelijk kwamen kreeg 40% alsnog kinderen na hun echtscheiding. Als Vlamingen na de ontbinding van hun eerste huwelijk geen kinderen meer zouden krijgen, dan leveren gestrande eerste huwelijken significant minder kinderen op dan eerste huwelijken die standhouden. Of er kinderen komen na de (echt)scheiding hangt samen met het gegeven of er al dan niet reeds kinderen aanwezig waren op het ogenblik van de (echt)scheiding en ook van het feit of de nieuwe partner al dan niet kinderen heeft en die meebrengt in het nieuwe huishouden. Als minstens één van de twee partners nog geen kinderen heeft dan wordt in de nieuwe relatie vaker een kind geboren. Deze resultaten zijn een dubbele bevestiging van de ouderschaps-hypothese: voor zichzelf en/of voor de nieuwe partner. Een uitzondering hierop is een kleine groep gescheiden vrouwen die zelf geen kinderen heeft en voor een partner kiest die wel kinderen geeft; deze kinderloze gescheiden vrouwen zijn niet gericht op een eigen kind. Binnen de groep gescheidenen die al kinderen heeft, is er weinig verschil in de kans om nog

kinderen te krijgen na de (echt)scheiding naargelang hun aantal kinderen, wanneer men ook rekening houdt met andere kenmerken. Dit biedt in zekere zin steun aan de relatiebevestigingshypothese: niet alle nieuwe relaties worden bevestigd met een kind, maar als men in een nieuwe relatie een kind krijgt is dit ongeacht of men zelf reeds 1 of 2 of meer kinderen heeft. Bij dit alles geldt dat de kans op kinderen na de (echt)scheiding sterk wordt gereduceerd als de nieuwe partner reeds kinderen heeft. Evidentie voor de broer/zus-hypothese is er niet: het is niet zo dat vooral gescheiden mensen die zelf al één kind hadden nog voor een halfbroer/-zus gaan.

Inzake de rol van de leeftijd bij de (echt)scheiding leerden de SiV-data ons dat, ook al houdt men rekening met het aantal kinderen dat men reeds heeft, de kans op kinderen na de (echt)scheiding daalt naarmate men ouder is ten tijde van de (echt)scheiding. Voor de gehuwden uit de jaren 1970 en 1980 geldt zowel bij mannen als bij vrouwen tevens dat wachten met een (echt)scheiding tot na leeftijd 40 het uiteindelijke kindertal verhoogt, omdat er binnen het eerste huwelijk voldoende tijd was (binnen de vruchtbare periode van de vrouw) om kinderen te krijgen.

Het verdere relatieleven na een (echt)scheiding bepaalt ook mede de kans op kinderen. Maar dit verdere relatieleven hangt ook af van de leeftijd bij de (echt)scheiding evenals van het aantal kinderen dat men dan heeft. Na een (echt)scheiding is de kans op een eerste kind groter binnen een hertrouw dan binnen een ongehuwd samenwonen. Ooit gescheiden mannen (gehuwd in de jaren 1970 en 1980) die geen nieuwe relatie aangingen hebben uiteindelijk minder kinderen gekregen

dan mannen die dit wel deden. Bij ooit-gescheiden vrouwen zijn het vooral diegenen die niet hertrouwd zijn met hun nieuwe partner waarmee ze samenwonen die minder kinderen hebben. Ooit gescheiden vrouwen zonder nieuwe (inwonende) partner hadden hun uiteindelijke kindertal al gerealiseerd in hun eerste huwelijk. Zeker in de huwelijkscohorten van de jaren 1970 en 1980 was een huwelijk nog belangrijk om kinderen te krijgen; buitenhuwelijkse kinderen waren toen nog uitzonderlijk. Maar na een niet geslaagd eerste huwelijk, blijkt een tweede huwelijk, zeker voor vrouwen, ook nog belangrijk om kinderen te krijgen. Voor de gehuwden van de jaren 1990 en nadien kunnen we voorlopig nog geen uitspraak doen omdat zij hun uiteindelijke aantal kinderen nog niet hebben bereikt. Maar onder deze gehuwden neemt de groep die vóór hun eerste huwelijk ongehuwd heeft samengewoond of heeft samengewoond met een andere partner toe; evenals de groep die kinderen krijgt vóór hun eerste huwelijk (Pasteels et al., 2012; Pasteels et al., 2011). Bovendien is zeker dat de gehuwden van de jaren 1990 tijdens de eerste jaren van hun huwelijk nog vaker met een echtscheiding werden geconfronteerd dan hun voorgangers: 26% van deze huwelijken was ontbonden binnen de 10 jaar en 7% ontbonden binnen de 5 jaar (Corijn, 2012a).

Patronen van huwelijksluiting en-ontbinding en van gezinsvorming en -ontbinding hangen sterk samen met opleidingsverschillen, maar deze band is doorheen de tijd veranderd, ook in ons land (Callens & Schoenmaeckers, 1993; Neels, 2006). Zowel in stabiele als in gestrande eerste huwelijken hebben hoger opgeleiden vandaag meer kinderen dan de anderen. Hoger opgeleiden hadden vroeger meer kinderen

op het moment van scheiding dan de anderen, recent is dat minder zo. Hoger opgeleide vrouwen hebben een grotere kans op een eerste kind na de (echt)scheiding dan de andere vrouwen. Dit sluit niet aan bij bevindingen uit de literatuur. Als men alle opeenvolgende relaties in beeld brengt dan tonen studies uit de Verenigde Staten en Zweden aan dat vooral lager opgeleiden kinderen krijgen bij meer dan één partner (Guzzo & Furstenberg, 2007a, 2007b; Lappegård, 2008); een recente studie uit Noorwegen toont echter aan dat vooral zowel lager als hoger opgeleide mannen kinderen bij meer dan één partner hebben (Lappegård & Rønsen, 2011). Als men alle tweede samenwonenrelaties in beeld brengt dan zijn het ook in Frankrijk vooral lager opgeleide mannen en vrouwen die een kind kregen in die tweede samenwonenrelatie (Beaujouan & Solaz, 2008). Bij de gehuwden in Vlaanderen uit de jaren 1970 en 1980 ligt het gemiddelde uiteindelijke aantal kinderen hoger bij de hoger opgeleiden dan bij de lager en midden opgeleiden.

Deze studie heeft een aantal beperkingen. De resultaten inzake het krijgen van kinderen en het opleidingsniveau op basis van de SiV-data zijn beperkt doordat in de steekproef personen van vreemde origine en/of van niet-Belgische nationaliteit niet zijn opgenomen. Nochtans is gekend dat de vruchtbaarheid in deze groepen, althans in Vlaanderen, hoger is (Van Bavel & Bastiaenssen, 2009) en dat hun opleidingsniveau doorgaans lager is. Gegeven deze beperking, kunnen we toch stellen dat in Vlaanderen het aantal kinderen tijdens en na het eerste huwelijk doorkruist wordt door een apart verhaal voor hoger opgeleiden. Hoger opgeleide mannen gehuwd in de jaren 1970 hadden meer kinderen in hun eerste huwelijk,

hoger opgeleide mannen hebben recent een lagere echtscheidingskans, ze hebben echter na een (echt)scheiding niet meer kans op een kind, maar ze hebben uiteindelijk wel meer kinderen. Hoger opgeleide vrouwen gehuwd in de jaren 1970 hadden meer kinderen in hun eerste huwelijk, hoger opgeleide vrouwen hebben recent een lagere echtscheidingskans, ze hebben na de scheiding een grotere kans op een kind en ze hebben uiteindelijk ook meer kinderen.

Van de ooit-gescheiden SiV-respondenten had 17% van de mannen en 14% van de vrouwen kinderen bij twee partners. Dit percentage nam toe over de opeenvolgende huwelijkscohorten. Het design van het SiV-onderzoek onderschat de multi-partnervruchtbaarheid in Vlaanderen omdat de gegevens enkel gehuwden betroffen die geen tweede maal uit de echt mochten gescheiden zijn op het moment van steekproeftrekking. Doch bij een tweede echtscheiding zijn mannen gemiddeld 45 jaar en vrouwen 42 jaar (SVR-berekening op basis van Rijksregisterdata) hetgeen, althans voor vrouwen, de kans op verder kinderen krijgen beperkt. Verder bleef in deze studie de multi-partnervruchtbaarheid bij personen die nooit huwen, maar wel relaties aangaan en/of samenwonen met een partner en kinderen krijgen buiten beeld. En tot slot pasten we in deze studie geen wegingscoëfficiënten toe voor huwelijks- en echtscheidingscohorten. Daardoor zullen de gerapporteerde parameters in onbekende richting vertekend zijn. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen in welke mate dit het geval is maar we zien geen redenen om te verwachten dat weging de grote lijnen van de inhoudelijke conclusies zou ondergraven.

De groeiende maatschappelijke relevantie van multi-partnervruchtbaarheid blijkt uit studies over de rechten en plichten, de betrokkenheid en steun, en de betekenis van het vaderschap en het moederschap als men kinderen heeft bij verschillende partners. Ook het welzijn van kinderen ligt anders als ze niet meer voltijds bij hun biologische ouders inwonen en als hun vader/moeder nog bij andere partners kinderen heeft.

7 REFERENTIES

- ADSEI (verschillende jaren),
<http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/bevolking/>
- Andersson, G. et al. (2009). Cohort fertility patterns in Nordic countries. *Demographic Research*, 20, 313-352.
- Anderton, D.L. et al. (1997). Intergenerational transmission of relative fertility and life course patterns. *Demography*, 24, 647-480.
- Beets, G. (2008). Tweede leg in een tweede nest. Onderzoek haalt stereotypes onderuit. *Demos*, 24, 4-5.
- Beets, G. (2009). Second round in a second nest. Research slashes stereotypes. *Demos. Special Issue*, 10-11.
- Beaujouan, E. (2010). Séparations, nouvelles unions: quelles influences sur la fécondité. *Population & Sociétés*, 464.
- Beaujouan, E. (2011). La fécondité des deuxièmes unions en France: âges des conjoints et autres facteurs. *Population*, 66, 275-312.
- Beaujouan, E. (2012). Repartnering in France: the role of gender, age and past fertility. *Advances in Life Course Research*, 17, 69-80.
- Beaujouan, E. & A. Solaz (2008). Childbearing after separation. Do second unions make up for missing births? Evidence from France. Paris: INED, Documents de Travail.
- Billari, F. (2005). Partnership, childbearing and parenting: trends of the 1990s. In: *The new demographic regime. Populations challenges and policy responses*. Geneva: ECE/EAD/PAU, 63-94.
- Billari, F.C. & H.P. Kohler (2004). Patterns of low and lowest-low fertility in Europe. *Population Studies*, 58, 161-176.
- Brown, S. L. (2000). Fertility following marital dissolution. The role of cohabitation. *Journal of Family Issues*, 21, 501-524.
- Buber, I. & A. Prskawetz (2000). Fertility in second unions in Austria: Findings from the Austrian FFS. *Demographic Research*, 3 (2),
- Callens, M. & R. Schoenmaeckers (1993). Kinderen: hoeveel en wanneer. In R. Cliquet & M. Callens (red). *Gezinsvorming in Vlaanderen. Hoe en wanneer?* Brussel: Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudies, CBGS-Monografie, 77-96.
- Carlson, M.J. & F.F. Furstenberg (2006). The prevalence and correlates of multipartnered fertility among urban U.S. parents. *Journal of Marriage and the Family*, 68, 718-732.

- Coleman, D. (2005). Facing the 21st century: new developments, continuing problems. In: The new demographic regime. Populations challenges and policy responses. Geneva: ECE/EAD/PAU, 11-43.
- Coppola, L. & M. Di Cesare (2008). How fertility and union stability interact in shaping new family patterns in Italy and Spain. *Demographic Research*, 18, 177-144.
- Corijn, M. (1999). Echtscheiding in Vlaanderen. *Bevolking en Gezin*, 28, 59-89.
- Corijn, M. (2004). Ongehuwd en gehuwd samenwonen in België: feiten en opvattingen vanuit een sociaal-demografisch perspectief. Brussel: Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudies, CBGS-Werkdocument 8.
- Corijn, M. (2010). De leefvorm van moeders bij de geboorte van een kind: evolutie in het Vlaamse Gewest tussen 1999 en 2007. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel 19.
- Corijn, M. (2011). De (in)stabiliteit van huwelijken in ons land. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel 5.
- Corijn, M. (2012a). De sluiting en ontbinding van een eerste, tweede en derde huwelijk. Een analyse op basis van Rijksregistergegevens. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel 1.
- Corijn, M. (2012b). Opleiding en echtscheidingskans op basis van de SiV-data, interne nota
- Corijn, M. (2013). Ongehuwd samenwonen na een echtscheiding in Vlaanderen. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel 3.
- Corijn, M., I. Pasteels & D. Mortelmans (2012). Voorhuwelijks samenwonen en echtscheiding in Vlaanderen. *Relaties en Nieuwe Gezinnen*, 2, 5.
- De Graaf, P.M. & M. Kalmijn (2006). Change and stability in the social determinants of divorce: a comparison of marriage cohorts in the Netherlands. *European Sociological Review*, 22, 5, 561-572.
- De Wachter D. & K. Neels (2011), Educational differentials in fertility intentions and outcomes: family formation in Flanders in the early 1990s. *Vienna Yearbook of Population Research* 2011 (Vol.9), 227-258.
- Erlangsen, A., & G. Andersson (2001). The impact of children on divorce risks in first and later marriages. MPIDR Working Paper 33.
- FOD Justitie (2011). De jaarlijkse statistieken van de hoven en de rechtbanken. Brussel: FOD Justitie.

- Goldscheider, F. & S. Sassler (2006). Creating stepfamilies: integrating children into the study of union formation. *Journal of Marriage and Family*, 68 275-291.
- Goldstein, J., W. Lutz & M.R. Testa (2003). The emergence of sub-replacement family size ideals in Europe. *Population Research and Policy Review*, 22 479-496.
- Griffith, J.D., H.P. Koo & C.M. Suchindran (1985). Childbearing and family in remarriage. *Demography*, 22 (1), 73-88.
- Guzzo B.K. & F.F. Furstenberg (2007a). Multipartnered fertility among young women with a nonmarital First birth: prevalence and risk factors. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 39, 29-38.
- Guzzo, K.B. & F.F. Furstenberg (2007b). Multipartnered fertility among American men. *Demography*, 44, 583-601.
- Hagewen, K. J. & Morgan, P. S. (2005). Intended and ideal family size in the United States, 1970-2002. *Population and Development Review*, 31 (3), 507-527.
- Härkönen J. & J. Dronkers (2006) Stability and change in the educational gradient of divorce. A Comparison of seventeen countries, *European Sociological Review*, 22, 501-517.
- Henz, U. & E. Thomson (2005). Union stability and stepfamily fertility in Austria, Finland, France & West Germany. *European Journal of Population*, 21 3-29.
- Holland, J. & E. Thomson (2010). New partners, new children in Sweden. Stockholm: Research Reports in Demography 5.
- Jefferies, J., A. Berrington & Diamond, I. (2000). Childbearing following marital dissolution in Britain. *European Journal of Population*, 16 193-210.
- Kalmijn, M. & J. Gelissen (2007). The impact of recombination on fertility: Evidence from life history data in the Netherlands. *Journal of Comparative Family Studies*, 38, 555-573.
- Kalmijn, M. & J. Gelissen (2002). Kinderen krijgen in tweede huwelijken: bevindingen op basis van Nederlandse levensloopgegevens. *Bevolking en Gezin*, 31 (1), 51-77.
- Kravdal, O. & R.R. Rindfuss (2008). Changing relationships between education and fertility: a study of women and men born 1940 to 1964. *American Sociological Review*, 73, 854-873.
- Lappegård, T. et al. (2008). Educational differences in childlessness and multi-partnered fertility among men. Paper

- prepared for the EAPS Conference
Barcelona.
- Lappegård, T. & M. Rønsen (2011).
Socioeconomic differentials in multi-
partner fertility among men. Statistics
Norway, Research Department, Discussion
Papers, 653.
- Lampard, R. & K. Peggs (1999). Repartnering:
the relevance of parenthood and gender to
cohabitation and remarriage among the
formerly married. *British Journal of
Sociology*, 50, 443-465.
- Lodewijckx, E. & P. Deboosere (2011).
Huishoudens en families: stabiliteit en
snelle veranderingen gaan hand in hand.
Brussel: ADSEI GGP-Belgium, Paper Series,
6.
- Li, J.C. (2006). The institutionalization and
pace of fertility in American stepfamilies.
Demographic Research, 14, 237-266.
- Logan, C. et al. (2006). Men who father
children with more than one woman: a
contemporary portrait of multiple-partner
fertility. *Child Trends. Research Brief*, 1-7.
- Manning, W.D. & P.J. Smock (2000).
'Swapping' families: serial parenting and
economic support for children. *Journal of
Marriage and the Family*, 62, 111-122.
- Manlove, J. et al. (2008). Factors associated
with multiple-partner fertility among
fathers. *Journal of Marriage and the
Family*, 70, 536-548.
- Manlove, J. et al. (2011). Factors associated
with the transition to multiple partner
fertility among young unmarried parents.
PAA-abstract
- Martin, S. (2006). Trends in marital dissolution
by women's education in the United
States. *Demographic Research*, 537-560.
- Meggiolaro, S. & F. Ongaro (2008).
Repartnering after marital dissolution.
Does context play a role? *Demographic
Research*, 19, 1913-1934.
- Meggiolaro, S. & F. Ongaro (2010). The
implications of marital instability for a
woman's fertility: Empirical evidence from
Italy. *Demographic Research*, 23, 963-996.
- Meyer, D.R. et al. (2005). Multiple-partner
fertility: incidence and implications for
child support policy. *Social Service Review*,
79, 577-601.
- Mortelmans, D., I. Pasteels, J. Van Bavel, P.,
Bracke, K. Matthijs & C. Van Peer (Eds)
(2011). *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven:
Acco.
- Murphy, M. & D. Wang (2001). Family-level
continuities in childbearing in low-fertility
societies. *European Journal of Population*,
55, 1-13

- Neels, K. (2006). Reproductive strategies in Belgian fertility. Brussel: NIDI / CBGS Publications nr. 38, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 314 p.
- Neels, K. & D. De Wachter (2010). Postponement and recuperation of Belgian fertility: how are they related to rising female educational attainment? Vienna Yearbook of Population Research, 8, 77-106.
- OECD (2012), OECD Family Database. Paris: OECD (www.oecd.org/social/family/database)
- N.I.S. (1974). Bevolkingsstatistieken. Brussel: Nationaal Instituut voor de Statistiek, 4, 2.
- Pasteels, I., M. Corijn & D Mortelmans (2012). Voorhuwelijks samenwonen: een vergelijking tussen intacte en niet-intacte huwelijken in Vlaanderen. Relaties en Nieuw Gezinnen, 2, 4.
- Pasteels, I., M. Corijn & D. Mortelmans (2012), Een nieuwe partner na een echtscheiding? Opleidingsverschillen bij mannen en vrouwen in Vlaanderen. Tijdschrift voor Sociologie. 3-4, 331-352.
- Pasteels, I., & D. Mortelmans (2011), Huwen en scheiden in de levensloop. In D. Mortelmans et al. (Reds), Scheiding in Vlaanderen. Leuven: Acco, 65-84
- Pasteels, I., D. Mortelmans & J. Van Bavel (2011), Steekproef en dataverzameling. In D. Mortelmans et al. (Reds), Scheiding in Vlaanderen. Leuven: Acco, 27-64.
- Pasteels, I. & K. Neels (2010). Union dissolution in the Second Demographic Transition. A longitudinal analysis of educational differentials in France, Belgium, Germany and the Netherlands. Paper presented at the European Population Conference (EPC), held in Vienna, Austria, 1-4 September 2010.
- Perelli-Harris, B. et al.(2009). Examining nonmarital childbearing in Europe: How does union context differ across countries? MPIDR Working Paper 21.
- Perelli-Harris, B. et al.(2010). The Educational Gradient of childbearing within cohabitation in Europe. Population and Development Review, 36,775-801.
- Poortman, A.-R. (2007). The first cut is the deepest? The role of the relationship career for union formation. European Sociological Review, 23, 585-598.
- Senaeve, P. (2011). Compendium van het Personen- en Familierecht. Leuven: Acco.
- Skew, A., A. Evans & E. Gray (2009), Repartnering in the United Kingdom and Australia. Journal of Comparative Family Studies, 40, 563-585.

- Sodermans, K. S. Vanassche & K. Matthijs (2011). Gedeelde kinderen en plusouders: de verblijfsregeling en de gezinssituatie na scheiding. In D. Mortelmans et al. (Reds), *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven: Acco, 135-152.
- Steenhof, L. & A.C. Liefbroer (2008). Intergenerationele overdracht van de leeftijd bij geboorte van het eerste kind. *Bevolkingstrends*, 2e kwartaal, 82-94.
- Stewart, S. D. (2002). The effect of stepchildren on childbearing intentions and births. *Demography*, 39, 181-197.
- Stewart, S. D., Manning, W. D. & Smock, P. J. (2003). Union formation among men in the U.S.: does having prior children matter? *Journal of Marriage and the Family*, 65, 90-102
- Testa, M. R. & L. Grilli (2006). The effects of childbearing regional contexts on ideal family size in Europe: a multilevel analysis. *Population*, 1/2, 46p.
- Thomson, E. (2004). Step-families and childbearing desires in Europe. *Demographic research*, Special collection 3 (Article 5), 117-134.
- Thomson E. et al. (2012). Union stability as an engine of fertility? A microsimulation model for France. *Demography*, 49, 175-195.
- Vanassche, S. (2011). Nieuw samengestelde gezinnen. In Vanassche, S. (Ed.), *Congresboek Leuvens Adolescenten en Gezinnenonderzoek*. LAGO-studiedag. Leuven, 22 September 2011 (pp. 13-16). Leuven: Centrum voor sociologisch onderzoek.
- Van Bavel J. & V. Bastiaenssen (2009). De recente evolutie van de vruchtbaarheid in het Vlaamse Gewest: update 2008. Brussel: VUB Interface Demography Working Paper.
- Van Bavel J., M. Janssen & B. Wijckmans (2012). Has divorce become a pro-natal force in Europe at the turn of the 21st century? *Population Research and Policy Review*, 31, 5, 751-775.
- Van Peer, C. (2008). *Kinderwens in Vlaanderen. Een sociaaldemografische profielschets*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-rapport 5.
- Vikat, A., E. Thomson & J.M. Hoem (1999). Stepfamily fertility in contemporary Sweden: The impact of childbearing before the current union. *Population Studies*, 53, 211-225.
- Vikat, A., E. Thomson & A. Prskawetz (2004). Childrearing responsibility and stepfamily fertility in Finland and Austria. *European Journal of Population*, 20, 1-24.

- Wagner, M. & G. Weiss (2006). On the variation of divorce risks in Europe: Findings from a meta-analysis of European longitudinal studies. *European Sociological Review*, 22, 483-500.
- Wijckmans, B., M. Jappens, I. Pasteels & J. Van Bavel (2011). Kinderen krijgen voor en na een echtscheiding. In D. Mortelmans et al. (Reds), *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven: Acco, 199-216.
- Wijckmans, B., M. Corijn & J. Van Bavel (2012). Educational differences in multi-partner fertility in Flanders (Belgium). Lezing gegeven op het CRF seminar, September 2012, Leuven.
- Wineberg, H. (1990). Delayed childbearing, childlessness and marital disruption. *Journal of Comparative Family Studies*, 21, 99-110.
- Wu, Z. & C.M. Schimmele (2005). Repartnering after first union disruption. *Journal of Marriage and Family*, 67, 27-36.

ENGLISH ABSTRACT

Which impact does divorce have on family formation in Flanders? If no children were born after a divorce then dissolved marriages would end up with less children than stable marriages, results from the study “Divorce in Flanders” (DiF) show. At the time of separation 20% marriages are childless. After a divorce 20% divorcees get (more) children. Whether children are born after a divorce depend on the age at separation, the partnership history after separation, the own number of children and the children of the new partner, as well as on the level of educational attainment. For marriages from the 1970’s and 1980’s a divorce experience did not affect the average final number of children.

Keywords: Divorce, Family formation